

Självständigt arbete, Påbyggnadskurs Krigsvetenskap (15 HP)

Författare: Erik Frisk	Årskull: 22-25
Lärosäte: Försvarshögskolan	
Handledare: Stefan Lundqvist	
Antal ord: 11 986	
Konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga hav	
<i>En teorikonsumerande studie om ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön</i>	
<u>Abstract</u>	
<p>The ability for a coastal state to freely use the sea is the lifeblood of international trade, both today and historically. Coastal states that wish to use the sea both in peacetime and wartime thus have to be able to assert a degree of control over relevant parts of the sea. This qualitative theory-consuming case study examines the roles in establishing and denying sea control conventional submarines had in the Baltic Sea during the Second World War through Milan Vego's theories on sea control and sea denial. In earlier research there is a view of conventional submarines as ships mainly suited for sea denial, while other research suggests the roles of conventional submarines in naval warfare could be different in what Vego calls narrow seas compared to open oceans. The roles of submarines in the naval warfare during the Second World War in the Baltic Sea, as a case of a narrow sea, is thus examined in this study. This study uses a design of qualitative theory-consuming case study to examine how and to what purpose submarines were used for sea control and sea denial through analysing historical books and documents on that theatre of warfare. By examining the case of the Baltic Sea during the Second World War, this study has showed that conventional submarines in the Baltic Sea during the Second World War had roles relating to both sea control and sea denial, providing nuance to earlier research and a historical example of what roles in establishing and denying sea control conventional submarines have had in a narrow sea.</p>	
<u>Nyckelord:</u> Ubåt, Östersjön, WW2, Andra världskriget, Sjökontroll, Sea control, Sea denial, Trånga hav	

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1. Problemformulering	3
1.2. Syfte och forskningsfråga.....	5
1.3. Centrala begrepp	5
1.4. Forskningsöversikt	6
1.5. Avgränsningar	9
2. Teori	12
2.1. Val av teorier.....	12
2.2. Teoribeskrivningar	12
3. Metod	18
3.1. Operationalisering	18
3.2. Material	24
3.3. Källkritik	24
3.4. Forskningsetik.....	26
4. Analys	27
4.1. Upprättande av sjökontroll	27
4.2. Bestridande av sjökontroll.....	30
5. Slutsatser	36
5.1. Resultatdiskussion.....	38
5.2. Metoddiskussion.....	40
5.3. Vidare forskning.....	42

Figurförteckning

Figur 1: Karta över Östersjön och kringliggande vatten	11
Figur 2: Matris för presentation av analysens resultat	37

1. Inledning

1.1. Problemformulering

Fri tillgång till och nyttjandet av haven har alltid varit viktigt för mänskligheten. Haven erbjuder möjlighet att frakta stora mängder gods över stora avstånd på ett effektivt sätt och är därigenom avgörande för internationell handel. Fri tillgång till haven och de handelsleder som korsar dem har därför varit en historisk drivkraft för alla stater som någonsin har velat ta del av världen utanför de egna nationsgränserna. För att fritt kunna nyttja haven måste stater även kunna försvara sina handelsleder mot motståndare som önskar skära av stater från världen. Stater som vill nyttja haven även i krigstid måste således ha förmåga att bedriva sjökrigföring (Carney 1955).

När ubåtar introducerades i stor skala under de både världskrigen uppstod nya möjligheter för stater att bryta sin motståndares tillgång till haven. I båda världskrigen försökte Tyskland medelst ubåtar för att genom att störa brittisk handel svälta ut den brittiska befolkningen och strypa råvarutillgången till brittisk krigsindustri, men även för att stoppa överskeppning av militära styrkor. Även om Tyskland inte uppnådde sina målsättningar, var ubåtar nu etablerade som en central komponent i internationell sjökrigföring (Speller 2019, ss. 63, 67–68).

Konventionella ubåtar, ubåtar som drivs med diesel-elektriska motorer, var den enda typ av ubåtar som fanns under de båda världskrigen och beskrivs återkommande av sjökrigsteoretiker som fartyg som lämpar sig väl för bestridande av sjökontroll (Vego 2003, s. 118; Till 2013, s. 36). Ubåtskrigföringen under 1900-talet är rikligt beskriven och väl analyserad i forskningsläget, främst med fokus på ubåtskrigföringen under första och andra världskriget. Under dessa krig användes ubåtar i större hav såsom Atlanten och Stilla havet, men även i vad sjökrigsteoretikern Milan Vego benämner som *narrow seas*, trånga hav, såsom Östersjön och Nordsjön (Vego 2003, s. 5).

För att upprätta sjökontroll i just trånga hav menar dock Vego (2003, s. 178) att flottor måste kontrollera de sund som binder ihop det trånga havet med kringliggande hav. Specifikt

konventionella ubåtar anser han vara särskilt lämpade för att skära av kustnära områden och förneka motståndaren dess rörlighet genom sund (Vego 2015, s. 32). Flottor som avser verka i trånga hav rekommenderas av Vego därför att nyttja konventionella ubåtar, då deras storlek gör dem bättre lämpade för de mindre vattenvolymer som återfinns i trånga hav (Vego 2003, ss. xvi, 34).

Här finns det en motsättning. Konventionella ubåtar, med bakgrund i sin historia av att bryta motståndarens tillgång till havet, beskrivs som plattformar vars roll är att bestrida snarare än att upprätta sjökontroll. Samtidigt beskrivs konventionella ubåtar som en viktig resurs för att kuststater ska kunna kontrollera viktiga sund i trånga hav, vilket i sin tur är en förutsättning för att kunna upprätta sjökontroll i övriga delar av det trånga havet. Rollerna som konventionella ubåtar utgör i trånga hav skulle därför kunna ses som roller syftandes till att upprätta sjökontroll. En sådan beskrivning motsäger den rådande uppfattningen om att konventionella ubåtars roll i sjökrigföring främst är bestridandet av sjökontroll, och leder till följande forskningsproblem: skiljer sig konventionella ubåtars roller i sjökrigföring åt mellan trånga och öppna hav?

Östersjön, med sitt relativt grunda men varierande djup, sin långsmala form och vars enda sund begränsar rörligheten mellan Östersjön och Nordsjön samt Atlanten, definieras som ett trångt hav (Vego 2003, s. 5; Forsvarsmakten 2021, s. 68). I Östersjön bedrevs mellan 1939 och 1945 sjökrigföring av varierande intensitet mellan Tyskland, Polen, Finland och Sovjetunionen, varav samtliga inkluderade ubåtar i sina sjöstridskrafter (Ekman 1983, s. 65). De många aktörerna, förekomsten av ubåtar och Östersjöns egenskaper som ett trångt hav gör just detta operationsområde intressant. Denna teorikonsumerande studie undersöker de roller som ubåtar hade i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön för att granska bilden av ubåtar som fartyg mest lämpade för bestridande av sjökontroll. Studien bidrar till en utvecklad bild av konventionella ubåtars roll i sjökrigföring, både i trånga hav och i stort, vilket är av intresse för stater som använder konventionella ubåtar idag, såsom Sverige, Tyskland, Nederländerna och Norge.

1.2. Syfte och forskningsfråga

Studiens syfte är att bidra till att förklara konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga hav, samt specifikt bidra med en studie om ubåtars roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön relaterat till upprättande och bestridande av sjökontroll. Genom att undersöka hur ubåtar användes för olika syften i Östersjön, ett trångt hav, utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll kan ubåtarnas roller i sjökrigföring förklaras, och förståelsen om konventionella ubåtar som bäst lämpade för bestridande av sjökontroll granskas. Östersjön är särskilt relevant dels på grund av dess unika karaktär, dels i och med att Sverige, Tyskland, Ryssland och Polen, fyra länder utmed Östersjökanalen, har ubåtar bland sina sjöstridskrafter.

Forskningsfrågan lyder som följande: *Hur förklaras ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll?*

1.3. Centrala begrepp

Konventionella ubåtar: Ursprungligen fanns det bara en typ av ubåt, med diesel-elektrisk framdrivning som behövde syre från luften för att med sina dieselmotorer ladda ubåtens batterier inför att den skulle dyka. Under kalla kriget utvecklades större, kärnkraftdrivna, ubåtar som fick nästan obegränsad möjlighet att hålla sig under ytan i höga hastigheter under lång tid. Idag kallas diesel-elektriska ubåtar för konventionella ubåtar och förkortas SSK (Snouck-Hurgronje 1977, ss. 50–51). Trots den teknologiska utveckling som skett är grundprinciperna för moderna konventionella ubåtar och andra världskrigets ubåtar desamma (Kronisch 2003, s. 139). Denna studie behandlar endast konventionella ubåtar då det var den enda typ som fanns under andra världskriget.

Upprättande av sjökontroll: För att fritt nyttja havet för ändamål såsom handel eller militära landstigningar behöver ett visst mått av militär kontroll upprättas över en viss del av havet under en viss tid (Vego 2016, s. 24). Sjökrigsteoretiker benämner detta som *Sea control* och benämns i denna studie som *upprättande av sjökontroll*.

Bestridande av sjökontroll: En aktör som vill neka fienden möjlighet att fritt nyttja en del av havet, och själv inte avser fritt nyttja havet, kan bestrida fiendens sjökontroll. Denne ägnar sig då åt *Sea denial*, vilket förenklat kan ses som motsatsen till *Sea control* (Vego 2018, s. 105). I denna studie benämns *Sea denial* som *bestridande av sjökontroll*.

Trånga hav: Ur en militär synvinkel är *narrow seas*, trånga hav, havsområden som kan kontrolleras från dess omgivande stränder (Vego 2003, s. 7). Det finns även geografiska egenskaper som kan göra havsområden till trånga hav, såsom om de sitter ihop med övriga havet endast genom ett eller flera trånga sund, grunt medeldjup, eller långsmal form. Beroende på exakt definition kan exempel på trånga hav inkludera Östersjön, Nordsjön, Röda havet, Medelhavet och Karibiska havet (Vego 2003, ss. 5–6). För denna studie används en kombinerad definition av trånga hav som består av både geografiska och militära faktorer, listade ovan.

1.4. Forskningsöversikt

Konventionella ubåtars roller i sjökrigföring har beskrivits och analyserats tidigare, men sällan med ett helhetsperspektiv på specifikt ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll i Östersjön under andra världskriget. Nedan redogörs därför först för ubåtskrigföring i trånga hav och varför det skiljer sig från ubåtskrigföring i andra hav, och därefter för konventionella ubåtars roller i att upprätta och bestrida sjökontroll. Slutligen sammanfattas dessa två teman i en gemensam forskningsöversikt för att belysa den forskningslucka som denna studie bidrar till att fylla.

1.4.1. Ubåtskrigföring i trånga hav

Vego (2003, s. xvi) skriver om hur närheten till land gör ubåtar utsatta för landbaserade enheter såsom flygstridskrafter, vilket Gardener (1994, s. 114) exemplifierar med hur tyska ubåtar under andra världskriget behövde flytta sina operationsområden från den brittiska kusten ut till mitten av Atlanten på grund av hotet från brittiska landbaserade flygstridskrafter. Vidare beskriver Vego (2003, s. 34) hur havsdjupet, havsbottens utformning, tidvatten och vattnets karaktär påverkar just användningen av ubåtar. Ojämn botten kan ge ubåtar möjlighet att lägga

sig på botten och gömma sig bland stenar och grund, och skikt i vattenvolymen till följd av ojämn salthalt och temperatur kan göra ubåtsjaktssensorer mindre effektiva (Vego 2015, ss. 39–42). Följden blir att konventionella ubåtar är särskilt effektiva i miljöer med dessa karaktärsdrag, såsom trånga hav och vissa andra kustnära vatten, eftersom upptäcktsavståndet av ubåtar minskar och ubåten kan komma närmare sitt mål (ss. 43, 63). Försvarmakten (2021, s. 68) betonar Östersjön som ett globalt sett särskilt unikt exempel på ett trångt hav, på grund av mycket varierande djup, bottenkaraktär och salthalt till följd av de många floder som mynnar ut i Östersjön och det trånga sundet ut till Nordhavet som begränsar inströmningen av saltvatten. Av denna orsak anser Försvarmakten att Östersjön lämpar sig särskilt väl för ubåtskrigföring med konventionella ubåtar.

Vego (2003, s. 118) beskriver ett antal operationsområden i trånga hav och hur ubåtar användes där. I Medelhavet under andra världskriget bestred allierade och tyska ubåtar respektive sidas sjökontroll samtidigt, men i olika delar. Tyskland försökte skära av fientlig rörlighet i centrala Medelhavet med bland annat ubåtar, men misslyckades. Även Storbritannien hade svårt att verka effektivt med sina ubåtar då deras större storlek gjorde dem olämpliga för Medelhavet. Sturma (2015, ss. 539–540) skriver också om hur amerikanska ubåtar aktivt valdes att inte användas i Medelhavet på grund av att ubåtarna var för stora för att kunna verka effektivt. Vego (2003, ss. 118–119, 231) fortsätter med exemplet Svarta havet 1941-1944, där situationen liknade Medelhavet. Tyskland och Sovjetunionen utövade sjökontroll i var sin halva av havet, samtidigt som ubåtar och flygplan nyttjades för att sänka transportfartyg och bestrida sjökontrollen i motståndarens halva. Tyska ubåtar var aktiva i Svarta havet även under första världskriget, då de sänkte rumänska och ryska transportfartyg till den grad att den ryska Kaukasusfronten blev mer eller mindre paralyserad på grund av förlorad havsgående försörjning (s. 231). Under första världskriget i Nordsjön använde sig Tyskland av ubåtar för minering av brittisk kust, och i Engelska kanalen bestred tyska ubåtar brittisk sjökontroll under andra världskriget (s. 118). I Östersjön utmanade sovjetiska ubåtar tysk sjökontroll i mellan 1941 och 1944 genom att bryta sig ut från den av Tyskland och Finland blockerade Finska viken, förbi minspärrar ut på djupare vatten för att angripa tyska fartyg (s. 113).

Speller (2019, s. 121) skriver om hur konventionella ubåtar är bra fartyg för kustförsvar och får medhåll från Bergström & Friedner Parrat (2022, s. 437), som betonar konventionella ubåtars roll i ett skalförsvar av minor, landbaserade enheter och mindre ytfartyg för försvar av kuster. Snouck-Hurgronje (1977, ss. 50–51) skriver också att konventionella ubåtar lämpar sig väl för uppdrag i sund och nära hamnar på grund av ubåtarnas mindre storlek. Børresen (1994, ss. 150, 165) tillägger att konventionella ubåtar inte bara är särskilt lämpade för kustförsvar, utan även kan utgöra en liten kuststats enda förmåga att slå mot fientliga enheter långt bort från ubåtens hemmabas då den genom sin design är svårare att upptäcka än ett ytfartyg som försöker göra samma sak.

1.4.2. Konventionella ubåtars roller i att upprätta och bestrida sjökontroll

Konventionella ubåtar har i sjökrigföring ofta använts för att försöka bestrida sjökontroll. Speller (2019) beskriver Tysklands försök att med ubåtar upprätta en blockad mot Storbritannien under de båda världskrigen som misslyckade försök till bestridande av sjökontroll eftersom de genomfördes utan stöd från den resterande tyska flottan (ss. 64, 67, 138). Jämfört med Storbritanniens blockad av Tyskland och USA:s blockad av Japan under andra världskriget, som när de var som mest effektiva båda genomfördes med ubåtar, ytfartyg och luftstridskrafter när sjökontroll hade upprättats, var Tysklands försök till blockad misslyckat (ss. 64, 138). Frere (1993, s. 46) hänvisar till ett uttalande av den sovjetiske amiralen Gorshkov angående hur den tyska ubåtskrigföringens avsaknad av understöd från den resterande tyska flottan ledde till lägre effektivitet. Børresen (1994, s. 153) betonar på samma tema att konventionella ubåtar är utmärkta för stater som räknar med att inte kunna upprätta sjökontroll då ubåtar har bättre möjligheter att verka i sådana miljöer jämfört med ytfartyg. Lim (2011, s. 113) beskriver Kinas satsning på konventionella ubåtar som en satsning på förmågan till att bestrida sjökontroll i kustnära vatten, sprunget ur konventionella ubåtars historik som framgångsrika plattformar för att bestrida sjökontroll. Vego (2015, ss. 53–54) och Frere (1993, s. 47) beskriver konventionella ubåtar som farkoster för bestridande av sjökontroll på grund av deras goda förmåga att verka i kustnära vatten. Även Vego (2003, s. 118) och Till (2013, s. 36) beskriver konventionella ubåtar som särskilt lämpade för bestridande av sjökontroll.

Konventionella ubåtar beskrivs däremot sällan i termer av att upprätta sjökontroll, förutom i trånga hav. Vego (2003, s. 165) nämner hur Österrike-Ungern utövade sjökontroll i Adriatiska havet under första världskriget, bland annat med ubåtar som sänkte två italienska kryssare (s. 194). Angående sjökrigföring i trånga hav skriver Vego vidare att konventionella ubåtar är viktiga resurser för att kontrollera de sund som leder in till det trånga havet, vilket i sin tur är en förutsättning för att upprätta sjökontroll (2003, ss. 32, 178).

1.4.3. Sammanfattad forskningsöversikt

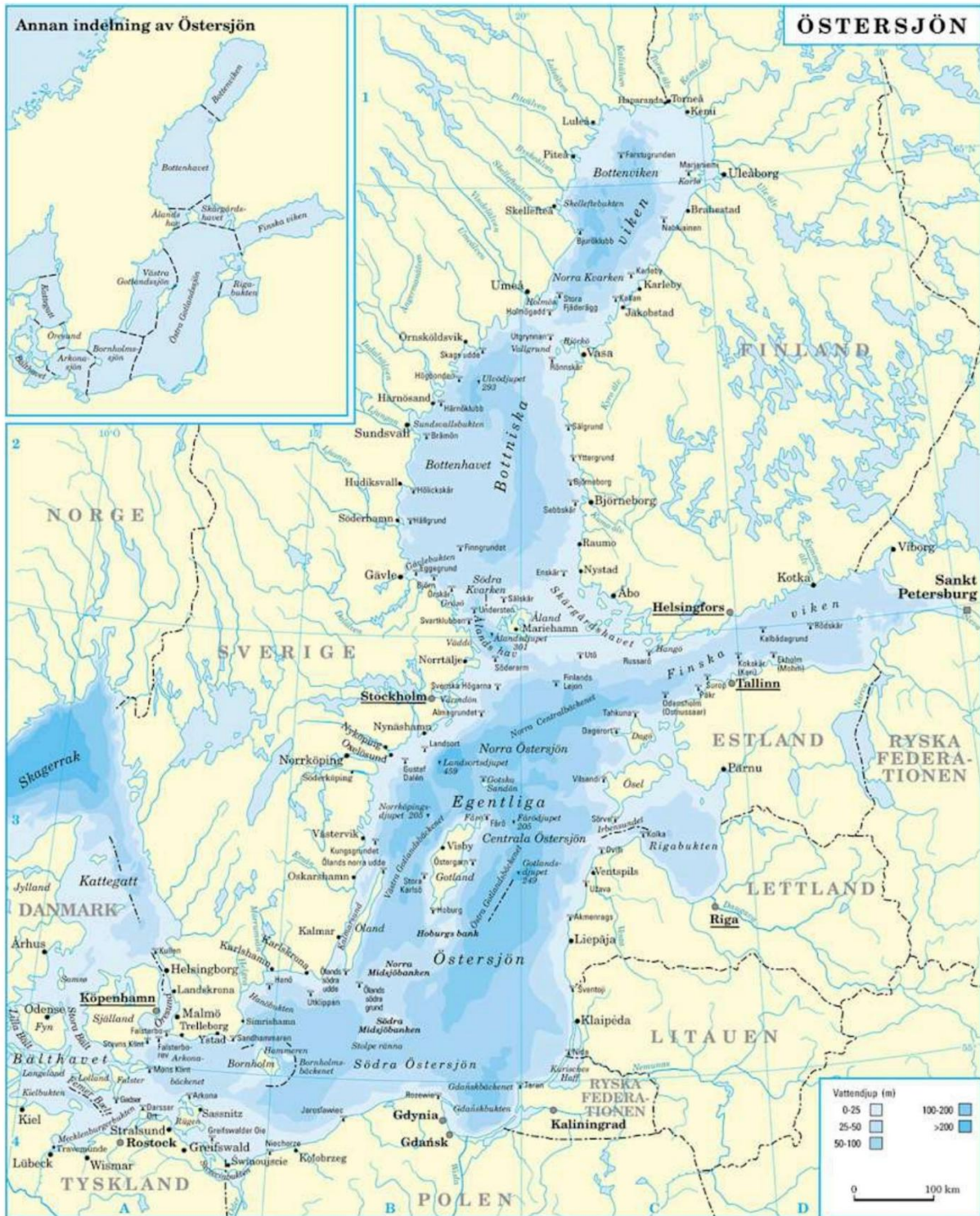
Utifrån den sammanfattade forskningsöversikten kan två forskningsluckor identifieras: det saknas delvis forskning som undersöker andra världskrigets ubåtskrigföring i Östersjön utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll, och det finns delade meningar om konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga hav. Dessa forskningsluckor avser denna studie att bidra till att fylla.

1.5. Avgränsningar

Studien undersöker specifikt ubåtskrigföringen i Östersjön under andra världskriget, från 1 september 1939 då Tyskland invaderade Polen till Tysklands kapitulation 8 maj 1945. Ubåtskrigföringen kan dock inte behandlas i ett vakuum, utan berörs av övriga krigshändelser i Östersjön och utmed dess kuster. Analysen riktar in sig på just ubåtarnas roller i sjökrigföringen, medan övriga krigshändelser behandlas kontextuellt för att visa om syftena med de marina operationer ubåtarna utgjorde del av var att upprätta eller bestrida sjökontroll.

Avseende sjökrigets aktörer analyserar studien ubåtskrigföring från länderna Tyskland, Sovjetunionen, Finland och Polen då dessa var de krigförande parter som hade kust runt Östersjön under andra världskriget och hade ubåtar bland sina sjöstridskrafter. Även Estland och Lettland hade ubåtar, men annekterades av Sovjetunionen 1940 och deltog därför inte som självständiga krigförande parter i sjökriget i Östersjön. Därför inkluderas dessa inte i studien. Även Danmark och Norge exkluderas från studien då Danmark ockuperades av Tyskland 1940 utan att delta i sjökriget och Norges sjökrigföring inte relaterade till sjökriget i Östersjön i stort.

För att undersöka ubåtskrigföringen även i de sund som löper in till Östersjön används en vidgad definition av Östersjön i denna studie. I denna vidgade definition inkluderas sunden Skagerack, Kattegatt, Lilla Bält, Stora Bält, Öresund, och Femer Bält, samt vikar och bukter kring Egentliga Östersjön som Bottniska viken, Ålands hav, Skärgårdshavet, Finska viken, Rigabukten och Gdanskbukten (se *Figur 1*). Krigshändelser i de anslutande sunden analyseras endast om de relaterar till sjökrigföringen i Östersjön.

Figur 1: Karta över Östersjön och kringliggande vatten (Nationalencyklopedin 2025)

2. Teori

2.1. Val av teorier

Sjökontroll har under flera århundraden diskuterats och utvecklats av bland annat de historiska sjökrigsteoretikerna Corbett och Mahan. De båda verkade innan andra världskriget (Till 2013, ss. 54, 56–57), och därefter har deras beskrivningar av sjökontroll utvecklats av moderna sjökrigsteoretiker såsom Vego (2016; 2018), Till (2013) och Speller (2019). Denna studie undersöker konventionella ubåtors roll i upprättande och bestridande av sjökontroll, och Milan Vegos teorier om just upprättande och bestridande av sjökontroll är i detta avseende mer detaljrika och utvecklade än Tills och Spellers teorier. Med en bok om upprättande av sjökontroll och en bok om bestridande av sjökontroll beskriver Vego olika metoder som kan användas för att upprätta och bestrida sjökontroll, och tydliggör även skillnader mellan dessa två teorier. Därför är Vegos teorier om upprättande och bestridande av sjökontroll de bäst lämpade att användas för att besvara forskningsfrågan.

2.2. Teoribeskrivningar

2.2.1. Sjökontroll

Vego definierar sjökontroll som ”One’s ability to use a given part of the ocean/sea and associated air (space) for military and nonmilitary purposes and to deny the same to the enemy in a time of open hostilities” (Vego 2016, s. 24). I sjökriget måste all användning av ens styrkor vara riktade mot att uppnå militära mål. Sådana mål kan vara att upprätta sjökontroll för att fritt kunna använda havet, förneka fienden sagda frihet, upprätta kontroll över basområden, skydda egna havsgående intressen såsom handel, eller skada fiendens havsgående intressen (Vego 2016, s. 18). Havets militära funktion är att utgöra en transportväg för militära enheter. Allt land avgränsas av vatten, vilket gör att sjöstridskrafter kan slå djupt in i fientligt territorium, opåverkat av landkrigföringens fronter och nationsgränser. Likväl har havet som transportväg en funktion i att förflytta markstridsenheter, samt militära och civila varor från en landmassa till en annan. Havet, till skillnad från land, kan dock aldrig ockuperas eller befästas av en styrka då det med undantag för öar saknar hinder och fasta ting att befästa (ss. 19–20). Sjökontroll ska därför ses som skalbart, någonting som endast kan upprättas i en begränsad tid och plats för att genomföra någon typ av uppdrag (s. 24).

2.2.2. Upprättande av sjökontroll

För att upprätta sjökontroll nämner Vego ett antal grundfaktorer som en marin styrka bör inneha för att lyckas. Grundfaktorerna är breda och gemensamt för dem är att de endast kan förberedas för i fredstid innan man helt säkert kan veta vem ens fiende är eller vilka förutsättningar denne har (Vego 2016, ss. 55–68). Vego (2021) skriver också i en separat bok om utövande av sjökontroll på en strategisk nivå (s. vii) och fokuserar på utnyttjande av sjökontroll (s. 39). Dessa grundfaktorer och metoder för utnyttjande av sjökontroll bidrar dock inte till att besvara syftet eller forskningsfrågan, och används därför inte i denna studie. I stället använder denna studie Vegos huvudmetoder för upprättande av sjökontroll (Vego 2016, s. 75), som listas nedan.

Metoden förrinta fientliga styrkor genomförs med hela flottstyrkan i strider utspridda över operationsområdet och syftar till att förrinta fiendens stridande enheter på, under och ovan havsytan. Detta kan ske genom två delmetoder: *söka avgörande slag* där egna enheter kraftsamlas för att i inledningen av sjökriget slå fiendens stridande enheter, och *utöva nednötning* där egna enheter används för att slå ut fiendens stridande enheter över tid. När så är möjligt bör det eftersträvas att fiendens stridande enheter slås ut i en serie snabba attacker i den inledande fasen av att upprätta sjökontroll (Vego 2016, ss. 108–109). Om så ej är möjligt ska i stället fiendens stridande enheter slås ut över tid, helst med metoder som minimerar risken för egna förluster (s. 135). I praktiken används dessa två tillvägagångssätt ofta samtidigt (s. 81).

Metoden innesluta fientliga styrkor genomförs av delar av sjöstridskrafterna i kombination med eller som direkt efter förrintande av fientliga styrkor. Om försök att slå ut fiendens stridande enheter inte har lyckats till fullo och det fortfarande finns sjögående eller markbaserade enheter som kan påverka egna styrkor ska dessa inneslutas geografiskt. Metoden inneslutningen har tre undermetoder: *upprätta blockad* där fientliga styrkor stängs in i dess baser och hamnar, *binda fientliga enheter* genom att hota med anfall mot för fienden värdefulla mål, samt *genomföra strategisk avledning* där enheter uppträder i ett annat operationsområde för att locka bort fienden från huvudoperationsområdet (Vego 2016, s. 156).

Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar genomförs av delar av sjöstridskrafterna och markbaserade enheter genom att neka fiendlig rörlighet genom sagda flaskhalsar, och är särskilt viktigt i sjökrigföring i trånga hav. Kontroll över det eller de sund som leder in till det trånga havet ger en aktör möjlighet att begränsa eller skära av en fiendes rörlighet in och ut ur ett trångt hav, vilket isolerar de fiendliga styrkor som är kvar inne i det trånga havet. Kontroll över sagda geografiska flaskhalsar underlättas kraftigt om angränsande kuststräckor också kontrolleras av den aktör som avser kontrollera flaskhalsen, varför kontroll ska upprättas på, under och ovan havsytan, på angränsande kuststräckor och i omgivande vatten när så är möjligt (Vego 2016, s. 188). Även vatten runt öar och kuststräckor som gör att havet kan kontrolleras från land kan ses som geografiska flaskhalsar (s. 213).

Metoden erövra fiendliga basområden och fasta positioner genomförs genom att i ett inledande skede rikta attacker mot fiendens baser och hamnar med markstridskrafter, antingen från land eller från havet, för att flytta fram egna baspositioner och samtidigt neka fienden dessa. Framskjutna basområden är viktigt för att i ett senare skede kunna upprätthålla sjökontroll och genomföra de uppgifter man upprättar sjökontrollen för. Avsaknaden av baser tvingar även bort fienden från operationsområdet och bidrar på så sätt till inneslutning (Vego 2016, s. 223).

2.2.3. Bestridande av sjökontroll

Sea denial är fenomenet att utmana fiendens upprättande av sjökontroll, menar Vego (2018, s. 105), och definieras som "preventing partially or completely the enemy's use of the sea for military and commercial purposes." (Vego 2018, s. 18). Vego listar i sin teori om bestridande av sjökontroll tio olika huvudmetoder som en stridande part kan använda för att utmana sjökontroll:

Metoden undvika avgörande slag genomförs för att en part som vill bestrida sjökontroll ska kunna spara sina sjöstridskrafter till ett senare tillfälle då det är mer fördelaktigt att anfälla en fiende. Denna metod används särskilt av en svagare part som inväntar förstärkningar eller att fienden på grund av andra händelser försvagas i ett operationsområde. Genom att dra undan enheter och förhindra dessa från att bli utslagna i sjökrigets inledande skede kan en part bestrida

sjökontroll genom *fleet in being*, där hotet från de kvarvarande sjöstyrkorna kan vara nog för att en fiende inte ska kunna upprätta full sjökontroll (Vego 2018, ss. 124, 130).

Metoden söka avgörande slag genomförs av en part när ett fördelaktigt tillfälle visar sig efter sjökrigets inledande skede. Egna förstärkningar som tillkommit eller att en fiende har försvagats i ett operationsområde är exempel på händelser som kan göra det lämpligt för en tidigare avvaktande part att anfälla fienden med koncentrerade styrkor och söka ett avgörande slag. Lyckas detta försvagas fienden i operationsområdet och fiendens sjökontroll har då minskat (Vego 2018, ss. 156, 161).

Metoden försvaga fientliga styrkor över tid genomförs under hela sjökriget och bygger på att den part som avser bestrida sjökontroll har lyckats spara eller tillföra sjöstridskrafter efter sjökrigets inledande fas. Genom att nöta ner de av fiendens sjöstridskrafter som upprättar sjökontroll bestrids fiendens sjökontroll över tid, fram tills det att fienden saknar militära resurser att utöva sjökontroll. I ett senare skede kan avgörande slag sökas, eller egen sjökontroll börja upprättas, när fiendens sjöstridskrafter är underlägsna eller likställda de egna. Nednötningen måste dock genomföras på ett sådant sätt att egna styrkor inte tar för stora förluster, då det skulle leda till att fiendens sjökontroll stärks (Vego 2018, ss. 169, 185).

Metoden förhindra inneslutning genomförs för att i händelse av fientliga försök till inneslutning skapa rörlighet för egna enheter och binda samt avleda fientliga enheter från upprättandet av sjökontroll. Därigenom bestrids fiendens sjökontroll i operationsområdet. Om egna enheter innesluts till baser, hamnar eller delar av operationsområdet minskar möjligheten att bestrida sjökontroll i det övriga operationsområdet, varför säkrandet av egen rörlighet är viktigt. Genom att *häva eller bryta sig igenom en fientlig blockad* tillåts egna enheter fortsätta agera för att bestrida sjökontroll. Att *binda fientliga enheter* genom att hota fiendens högvärdesmål och *genomföra strategisk avledning* genom att skapa hot i ett annat operationsområde tvingas fienden dela upp och sprida ut sina enheter, vilket försvagar dennes möjlighet att upprätta sjökontroll (Vego 2018, ss. 190, 212).

Metoden förstöra fiendens militäreconomiska förmågor genomförs genom att fiendens handels- och försörjningsleder anfallas, vilket förhindrar import och således skadar ekonomin och industrin i det land som utsätts. Sådana anfall bestrider fiendens sjökontroll både långsiktigt genom minskas industriell produktion och således minskad förmåga att tillföra nya enheter, samt kortsiktigt genom att fienden måste avdela enheter från upprättandet av sjökontroll för att försvara sina handels- och försörjningsfartyg (Vego 2018, s. 218).

Metoden anfälla fientlig kust genomförs för att långsiktigt försvaga fiendens militära styrka i operationsområdet, och på så sätt bestrida sjökontroll. Kustanfallen kan ske genom exempelvis anfall mot fasta anläggningar såsom baser, sensorer och kommunikationsinrättningar, men även genom anfall mot enheter i hamnar och baser. Genom detta tvingas även fienden avsätta styrkor för att försvara sina kuster, vilket minskar fiendens möjlighet att upprätta sjökontroll (Vego 2018, s. 245).

Metoden försvara egen kust genomförs för att försvara egna baser och ställningar från vilka sjökontroll bestrids. Metoden genomförs tillsammans med mark- och flygstridskrafter, där särskilt markstridskrafter ansvarar för att fiendens markstridskrafter erövrar kusten från angränsande landområden. Sjöstridskrafterna fokuserar istället på att spana i angränsande vatten och vidta försvarsåtgärder i utmed kuststräckan för att försvara kusten mot fientliga anfall som kommer från havet. Även försvar av öar ingår i försvar av egen kust (Vego 2018, ss. 266, 283).

Metoden försvara fasta ställningar och baser genomförs på liknande sätt som försvaret av egen kust, men fokuserar i stället specifikt på försvar av baser, hamnar och fasta landbaserade installationer. Även här har mark- och luftstridskrafter viktiga roller, men fokus är med denna metod istället på att specifikt försvara de baser som används för att bestrida sjökontroll, snarare än hela kuststräckan. Av den orsaken kan denna metod ses som liknande ”försvara egen kust”,

men med mindre ambitionsnivå och mer lämpad för en aktör med mindre markstridskrafter (Vego 2018, ss. 286, 297–298).

Metoden erövra fientliga fasta ställningar och baser genomförs för att beröva en fiende av närbelägna bakre områden. Detta skapar längre försörjningsleder och gör att en fiendes enheter måste spendera mer tid i transit mellan hemmabas och operationsområdet. På så sätt minskar det faktiska antalet fientliga enheter i ett operationsområde och sjökontrollen bestrids. Om de erövrade baserna dessutom kan säkras av egna förband kan de användas senare i konflikten för mer effektivt bestridande av sjökontroll (Vego 2018, ss. 286, 297–298).

Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar genomförs för att neka en fiende tillträde till hela eller delar av operationsområdet där sjökontroll bestrids. Om den aktör som avser bestrida sjökontroll har möjlighet att ta och befästa geografiska flaskhalsar såsom sund, skärgårdar eller öar innan konflikten är det att föredra, då en motståndare som avser upprätta sjökontroll i eller kring dessa flaskhalsar då först måste avdela ansenliga resurser för att upprätta kontroll där. Detta gäller särskilt för flaskhalsar som leder in till trånga hav. Mark- och flygstridskrafter är viktiga för även denna metod då vissa flaskhalsar helt kan kontrolleras från de kuststräckor som omger dem. Om en fiende redan har upprättat kontroll över geografiska flaskhalsar ska denna kontroll bestridas med någon av de metoder som nämnts ovan (Vego 2018, ss. 301, 311).

2.2.4. Syftet bakom upprättande och bestridande av sjökontroll

Upprättande och bestridande av sjökontroll blandas ibland ihop, då båda innefattar att neka en fiende möjligheten att använda havet. Skillnaden ligger dock i syftet bakom endera metoden. Upprättande av sjökontroll görs för att skapa möjlighet för egna styrkor att genomföra en operation, exempelvis handel eller en landstigning, varför nekandet av fiendens möjlighet att nyttja havet är ett krav för att säkerställa egen möjlighet att nyttja havet. Bestridande av sjökontroll genomförs däremot med syfte att neka en fiende att genomföra sagda operationer, utan ambition att själv nyttja havet för liknande operationer (Vego 2016, s. 25; 2018, ss. 18–19).

3. Metod

För att besvara forskningsfrågan behöver fallet snarare än teorierna undersökas, vilket gör studien teorikonsumerande (Esaiasson et al. 2024 s. 38). Material som används är historiskt textmaterial som beskriver hur, och i vilket syfte, ubåtar användes i Östersjön under andra världskriget, beskrivningar som sedan analyseras utifrån de metoder för upprättande och bestridande av sjökontroll som har redogjorts för ovan. Studien är därför en kvalitativ dokumentstudie, då det är ur litteratur hämtade historiska beskrivningar och inte statistiska data som utgör materialet (Johannessen, Tuft & Christoffersen 2020, ss. 85–87, 420). Kvalitativ dokumentstudie är egentligen en metod som syftar till att förstå författarna och deras världsbild genom att studera det material, dokument, som de har författat (s. 85). Denna studie avser endast använda metoden som datainsamlingsmetod då förståelse för författarnas världsbild inte bidrar till att besvara forskningsfrågan, därav kvalitativ dokumentstudie.

Teorierna om upprättande och bestridande sjökontroll har mycket stor betydelse för denna studie, då forskningsproblemet grundar sig i att det finns olika teoretiska synsätt på ubåtars roll i sjökrigföring i trånga hav. Av den anledningen har studien ett deduktivt tillvägagångssätt (Johannessen, Tuft & Christoffersen 2020, s. 37), då färdiga teorier används för att förklara ett visst fall. Ubåtars roller i sjökrigföringen i Östersjön under andra världskriget utgör studiens fall, och är ett fall av konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga hav. Användning av ubåtar tillsammans med användningens bakomliggande syften är vad som inhämtas från materialet, och utgör således studiens analysenheter. Studiens design är alltså en enfallsdesign med flera analysenheter (ss. 196–197). Studien bidrar till att förklara konventionella ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll i sjökrigföring i trånga hav, men med en begränsad generaliserande ambition då en generaliserande ambition skulle kräva en flerfallstudie.

3.1. Operationalisering

Utifrån Vegos teorier om upprättande och bestridande av sjökontroll formuleras analysfrågor som skildrar metoder för att upprätta och bestrida sjökontroll. Metoderna för upprättande och bestridande av sjökontroll är i många fall snarlika, men skiljer sig åt genom om metoden syftade

till upprättande eller bestridande av sjökontroll. Därför fastställs först vilka aktörer som avsåg upprätta och bestrida sjökontroll, varefter analysfrågorna för respektive teoris metoder följer. Genom att i operationaliseringen av teorierna utforma analysfrågor som besvarar både *hur* och *i vilket syfte* konventionella ubåtar användes säkerställs god begreppsvaliditet (Johannessen, Tufte & Christoffersen 2020, s. 58), så att operationaliseringen av teorierna i slutändan leder till att forskningsfrågan kan besvaras.

Vegos teori om upprättande av sjökontroll listar fyra huvudmetoder för att upprätta sjökontroll, varav två metoder har två respektive tre delmetoder. Teorin om bestridande av sjökontroll listar tio metoder för att bestrida sjökontroll, varav en har tre delmetoder. Dessa metoder är dock utformade för hur staters sjöstridskrafter i samband med flyg- och markstridskrafter kan upprätta eller bestrida sjökontroll, och således ej specifikt gjorda för hur konventionella ubåtar upprättar eller bestrider sjökontroll. Därför operationaliseras de olika metoderna till analysfrågor utformade för att förklara ubåtars roller i respektive metod. Nedan härleds analysfrågorna från indikatorer från teoriernas beskrivningar av metoderna för upprättande och bestridande av sjökontroll.

3.1.1. Analysfrågor

Teori: Upprättande av sjökontroll

Syftesindikator: Sjökontroll upprättas för att möjliggöra att havet kan nyttjas för andra operationer, såsom handel eller landstigningar, samtidigt som fienden nekas samma möjlighet (Vego 2016, s. 24). Om syftet bakom marina operationer i Östersjön under andra världskriget var att säkra havet för eget nyttjande och nekande av detsamma för fienden syftade operationen till upprättande av sjökontroll.

Metoden för inta fientliga styrkor

Indikatorer: För att upprätta sjökontroll behöver fiendens sjöstridskrafter slås ut. Detta kan ske genom att kraftsamlat *söka avgörande slag* i sjökrigets inledande fas eller genom att *utöva nednötning* över tid (Vego 2016, ss. 108, 135).

Analysfrågor:

- Användes ubåtar för inledande kraftsamlade attacker mot fiendliga sjöstridskrafter i syfte att upprätta sjökontroll?
- Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att upprätta sjökontroll?

Metoden innesluta fiendliga styrkor

Indikatorer: För att upprätta sjökontroll behöver fiendliga sjöstridskrafter inneslutas. Detta kan ske genom att *upprätta blockad* mot hamnar och baser, *binda fiendliga enheter* genom att hota högvärdesmål, samt *genomföra strategisk avledning* genom att locka bort fienden från huvudoperationsområdet (Vego 2016, s. 156).

Analysfrågor:

- Användes ubåtar för att upprätta blockad mot hamnar eller baser i syfte att upprätta sjökontroll?
- Användes ubåtar för att binda fiendliga enheter i syfte att upprätta sjökontroll?
- Användes ubåtar för att avleda fiendliga enheter till andra operationsområden i syfte att upprätta sjökontroll i Östersjön?

Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar

Indikator: För att upprätta sjökontroll behöver geografiska flaskhalsar såsom sund kontrolleras (Vego 2016, s. 188).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att upprätta sjökontroll?

Metoden erövra fiendliga basområden och fasta positioner

Indikator: För att upprätta sjökontroll behöver fiendens fasta positioner såsom baser och hamnar erövrats för att nyttjas av egna enheter och för att neka fienden användning av dessa (Vego 2016, s. 223).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att erövra baser eller fasta militära positioner i syfte att upprätta sjökontroll?

Teori: Bestridande av sjökontroll

Syftesindikator: Sjökontroll bestrids för att neka fienden möjlighet att nyttja havet för militära och civila ändamål, såsom landstigningar eller handel, utan avsikt att själv nyttja havet för sagda ändamål (Vego 2018, s. 18). Om syftet bakom marina operationer i Östersjön under andra världskriget var att neka fienden fritt nyttjande av havet utan att själv nyttja havet syftade operationen till bestridande av sjökontroll.

Metoden undvika avgörande slag

Indikator: För att bestrida sjökontroll måste sjöstridskrafter sparas och inte bekämpas i sjökrigets inledande skede (Vego 2018, s. 124).

Analysfråga:

- Användes ubåtar på ett sådant sätt att de inte kunde bekämpas samtidigt?

Metoden söka avgörande slag

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver fiendens sjöstridskrafter slås ut vid med ett kraftsamlat anfall när fördelaktiga förhållanden uppstår (Vego 2018, s. 156).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för kraftsamlade attacker mot fientliga sjöstridskrafter i syfte att bestrida sjökontroll?

Metoden försvaga fientliga styrkor över tid

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver fiendens sjöstridskrafter försvagas över tid genom fördelaktiga anfall (Vego 2018, s. 169).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att bestrida sjökontroll?

Metoden förhindra inneslutning

Indikatorer: För att bestrida sjökontroll behöver inneslutning av egna sjöstridskrafter undvikas. Detta kan ske genom att *häva eller bryta sig igenom en fientlig blockad, binda fientliga enheter* genom att hota fientliga högvärdesmål, samt genom att *genomföra strategisk avledning* för att avleda fientliga enheter från huvudoperationsområdet (Vego 2018, s. 190).

Analysfrågor:

- Användes ubåtar för att häva eller bryta igenom fientliga sjöblockader?
- Användes ubåtar för att binda fientliga enheter i syfte att bestrida sjökontroll?
- Användes ubåtar för att avleda fientliga enheter till andra operationsområden i syfte att bestrida sjökontroll i Östersjön?

Metoden förstöra fiendens militärekonomiska förmågor

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver fiendens militärekonomi långsiktigt försvagas genom anfall mot handels- och försörjningsleder (Vego 2018, s. 218).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att sänka fientliga handels- och logistikfartyg?

Metoden anfälla fientlig kust

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver militära positioner utmed fientlig kust anfallas för att långsiktigt försvaga fienden (Vego 2018, s. 245).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att slå mot militära styrkor eller baser utmed kusten?

Metoden försvara egen kust

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver egen kust försvaras mot fientliga anfall från havet och land (Vego 2018, s. 283).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att neka fientliga enheter tillträde till egna kuststräckor?

Metoden försvara fasta ställningar och baser

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver egna baser och hamnar försvaras mot fientliga anfall från hav och land (Vego 2018, s. 286).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att försvara egna fasta ställningar och baser?

Metoden erövra fientliga fasta ställningar och baser

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver fiendens bakre områden såsom hamnar och baser erövrats för att nyttjas av egna enheter och neka fientligt nyttjande (Vego 2018, ss. 297–298).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att erövra fientliga militära fasta ställningar och baser i syfte att bestrida sjökontroll?

Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar

Indikator: För att bestrida sjökontroll behöver geografiska flaskhalsar såsom sund kontrolleras i syfte att begränsa fientlig rörlighet (Vego 2018, ss. 301).

Analysfråga:

- Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att bestrida sjökontroll?

3.1.2. Tolkning av analysens resultat

Om en analysfråga besvaras med ”Ja” i analysen innebär det att ubåtar i Östersjön under andra världskriget *hade* den roll som metoden som analysfrågan tillhör beskriver. Besvaras analysfrågan med ”Nej” *hade inte* ubåtar i Östersjön under andra världskriget den roll som metoden som analysfrågan tillhör beskriver. På så sätt kan studien dra slutsatser om ubåtars roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll.

3.2. Material

Studiens empiriska material utgörs av militärhistoriska böcker och förstahandskällor om ubåtskrigföringen och sjökriget i stort i Östersjön under andra världskriget. Böckerna har hämtats från Försvarshögskolans bibliotek Anna Lindh-Biblioteket (ALB) och finska Försvarshögskolans bibliotek *Maanpuolustuskorkeakoulun kirjaston* (MPKK-Finna). Historiska dokument har hämtats från *Ike Skelton Combined Arms Research Library Digital Library* (CARL), ett amerikanskt forskningscenter som stödjer USA:s arméstab och *General Staff College* med forskningsmaterial.

För att genomföra studien behöver material nyttjas som beskriver *hur* ubåtar användes i Östersjön under andra världskriget och *i vilket syfte* ubåtar användes. Vidare används material som beskriver användning av ubåtar hos de olika aktörerna för att studien ska få en bred bild av ubåtars användning i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön. Därför använder denna studie Kijanen (1986), Thorén (1992), Ekman (1999), Grooss (2017), Ruge (1979), Korzh (2004) och Office of Strategic Services (1948a; 1948b) som material. Visst material som uppfyller ovanstående kriterier, såsom Linder & Lundberg (2002), Hugemark (1992), Breemer (1989), Areschoug (2008), Ekman (1981) och Wetterholm (2002), har valts bort för att de använder källor som redan inkluderas i denna studie.

3.3. Källkritik

Det material denna studie nyttjar sig av granskas utifrån kriterierna äkthet, oberoende, samtidighet och tendens (Esaiasson et al. 2024 s. 135).

Äkthetskriteriet innebär att materialet inte är förfalskat, utan har producerats av den författare och vid den tidpunkt som står angivet (Esaiasson et al. 2024 s. 138). Materialet som används för denna studie är hämtat från högskolebibliotek, vilka säkerställer att deras facklitteratur är äkta. Historiska dokument är hämtade från CARL, som tillhandahåller material till bland annat USA:s arméstab, och är således att betrakta som äkta.

Oberoendekriteriet handlar om författarens förhållande till innehållet i materialet och kan ses som huruvida författaren har gjort omedvetna tolkningar som förvanskar innehållet (Esaiasson et al. 2024 s. 140). Författarna till materialet kommer från Sovjetunionen, Tyskland, USA, Sverige, Danmark och Finland, länder som under och efter andra världskriget i olika utsträckning var fiender och allierade. Vissa av författarna har också militär bakgrund i sina respektive länder, och kan därför antas ha särskilt starka underliggande åsikter om hemlandets fiender under andra världskriget och kalla kriget. Således finns det en risk för att författarna inte är oberoende, men på grund av att det valda materialets författare kommer från alla sidor av andra världskrigets stridande parter är det inte ett problem för studien.

Samtidighetskriteriet innebär att materialet har författats i närtid till händelsen, då information kan förvanskas om lång tid passerar mellan att en händelse sker och händelsen nedtecknas. Samtida källor är därför att föredra, även om källor som tillkommer efter hand har en styrka i att de kan vara mer objektiva och mindre känslöpåverkade än material som har nedtecknats i samband eller omedelbart efter en händelse (Esaiasson et al. 2024 ss. 141–142). Förutom de historiska dokumenten har materialet producerats årtionden efter andra världskriget och riskerar därför att ha fått sitt innehåll förvanskat, inklusive den memoar studien använder. Det är dock inte ett problem för studien då det senare producerade materialet nyttjar sig av förstahandskällor som inte hade varit tillgängliga om materialet hade producerats närmare andra världskriget.

Tendenskriteriet handlar om huruvida författaren avsiktligt har snedvridit information i sitt material för att stämma överens med en önskad världsbild eller för att påverka läsare på ett visst sätt (Esaiasson et al. 2024 s. 142). Flera av författarna har verkat i sina respektive hemländers försvarsmakter, vissa även under andra världskriget. Därför kan det antas att de ibland utelämnar eller tonar ned händelser som kan ställa det egna hemlandet i dålig dager, samtidigt som händelser som ställer den andra sidan i kriget i dålig dager betonas. Denna studie använder dock material av författare från olika sidor av andra världskriget, varför risken för att författarnas eventuella tendenser skulle påverka studiens resultat anses vara liten.

3.4. Forskningsetik

God forskning ska även vara etisk. Studier läses av andra människor och påverkar därigenom samhället, varför det är viktigt att genomföra studier med god forskningsetik. Detta kan handla om exempelvis hur man hanterar sina slutsatser för att inte vrida en studie till ett visst resultat (Johannessen, Tufte & Christoffersen 2020, s. 74). Studien behandlar ett ämne med relevans för nationell säkerhet, varför det är viktigt att forskningen bedrivs på ett transparent och faktamässigt sätt, utan att författaren till denna studie förvanskar studiens analys och resultat. Genom en tydlig metodbeskrivning och operationalisering av teorier som minimerar risken för att författarens egna åsikter påverkar studiens resultat säkerställs att denna studie håller god forskningsetisk standard.

4. Analys

Nedan följer analys av materialet, indelat efter upprättande och bestridande av sjökontroll. Under 4.1. *Upprättande av sjökontroll* och 4.2. *Bestridande av sjökontroll* redogörs först för vilka aktörer som upprättade respektive bestred sjökontroll i Östersjön under andra världskriget. Därefter följer respektive analysfrågor. Där redogörs det först för fakta som relaterar till analysfrågan, därefter följer analysfrågan och slutligen presenteras svar på analysfrågan med tillhörande motivering.

4.1. Upprättande av sjökontroll

För Tyskland var kontroll över Östersjön avgörande på grund av Tysklands råvaruhandel med Sverige och för tillgång till säkra övningsområden för ubåtar (Grooss 2017, ss. 64–65). Inför Tysklands invasion av Polen beordrade Hitler att *Kriegsmarine*, den tyska flottan, skulle hålla förbindelserna mellan Tyskland och Ostpreussen öppna för försörjning av trupper, samt hålla handelslederna med Sverige i Östersjön öppna (Office of Strategic Services 1948a, ss. 8, 29). Sovjetunionens östersjöflotta planerade för landstigningar i Finska viken under finska vinterkriget 1939–1940 (Grooss 2017, s. 84). Det tyska behovet av att skydda handelslederna med Sverige betonades av Hitler inför och under invasionen av Sovjetunionen 1941, då hela Östersjön förutom Finska viken skulle säkras för eget nyttjande (Office of Strategic Services 1948a, ss. 130, 209; 1948b, s. 20). Finland deltog i Tysklands invasion av Sovjetunionen 1941 och var integrerade i Tysklands planering och genomförande av sjökriget i Östersjön (Kijanen 1986, ss. 96–97; Office of Strategic Services 1948a, ss. 128, 150) fram till de slöt en separatfred med Sovjetunionen 15 september 1944. De avsåg under kriget hålla försörjningslederna från Tyskland uppe för att försörja tyska enheter i Finland, och deltog därför i att stänga in Sovjetunionens östersjöflotta i Finska viken (Office of Strategic Services ss. 153, 198). Sammanfattningsvis syftade Tysklands marina operationer i Östersjön under andra världskriget till upprättande av sjökontroll, Sovjetunionens marina operationer till upprättande av sjökontroll under finska vinterkriget 1939–1940, och Finlands marina operationer till upprättande av sjökontroll från 1941 till separatfreden 1944.

4.1.1. Förinta fientliga styrkor

När Tyskland och Finland anföll Sovjetunionen 1941 avsåg Tyskland och Finland att antingen besegra Sovjetunionens östersjöflotta till havs i ett inledande skede eller stänga in den i dess hamnar (Grooss 2017, s. 28; Office of Strategic Services 1948a, ss. 130). Tyska ubåtar, tillsammans med andra sjöstridsenheter, användes i det inledande skedet av anfallet för att sänka sovjetiska örlogsfartyg till havs (Grooss 2017, ss. 136–137, 144; Ruge 1979, s. 14), och tyska och finska ubåtar sänkte även senare under kriget flera olika sovjetiska örlogsfartyg medelst minor och torpeder (Ekman 1999, s. 269; Kijanen 1986, ss. 194–195; Ruge 1979, ss. 28, 30, 42; Thorén 1992, s. 32).

- *Användes ubåtar för inledande kraftsamlade attacker mot fientliga sjöstridskrafter i syfte att upprätta sjökontroll?*

Ja, Tyskland och Finland använde ubåtar för att i den inledande fasen av anfallet mot Sovjetunionen sänka fientliga sjöstridskrafter.

- *Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att upprätta sjökontroll?*

Ja, Tyskland och Finland använde ubåtar för att sänka sovjetiska sjöstridskrafter även efter anfallets inledande skede.

4.1.2. Innesluta fientliga styrkor

Tyskland och Finland avsåg från 1941 att stänga in Sovjetunionens östersjöflotta i Finska viken (Grooss 2017, ss. 120, 134–135; Office of Strategic Services 1948, s. 153), vilket främst skedde genom mineringar (Grooss 2017, s. 135). Tyska minläggningsfartyg och Finska ubåtar användes för detta syfte och upprättade minspärrar över Finska viken för att förhindra att sovjetiska fartyg tog sig ut från Leningrad till övriga Östersjön (Grooss 2017, s. 139; Ruge 1979, s. 45). Under finska vinterkriget 1939–1940 upprättade Sovjetunionen en blockad mot Finland med sina ubåtar, dock i syfte att sänka handelsfartyg snarare än örlogsfartyg (Kijanen 1986, s. 86). Ingenstans i materialet återfinns dock belägg för att någon av parterna som avsåg upprätta sjökontroll använde ubåtar för att binda fientliga enheter eller avleda fientliga enheter bort från Östersjön.

- *Användes ubåtar för att upprätta blockad mot hamnar eller baser i syfte att upprätta sjökontroll?*

Ja, finska ubåtar deltog under 1941 i minering av Finska viken för att stänga in Sovjetunionens östersjöflotta i Leningrad, och Sovjetunionen använde ubåtar under finska vinterkriget för att upprätta blockad mot Finland.

- *Användes ubåtar för att binda fiendliga enheter i syfte att upprätta sjökontroll?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

- *Användes ubåtar för att avleda fiendliga enheter till andra operationsområden i syfte att upprätta sjökontroll i Östersjön?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.1.3. Kontrollera geografiska flaskhalsar

När Sovjetunionen började använda ubåtar under 1942 för att kontrollera Ålands hav skickade Finland sin flotta, inklusive ubåtar, för att ta tillbaka kontrollen över detta trånga sund i Östersjön. Finska ubåtar sänkte där sovjetiska ubåtar och tog tillbaka kontrollen i slutet av 1942 (Ekman 1999, s. 269; Grooss 2017, ss. 179, 181; Thorén 1992, ss. 31–33). Tyskland och Finland lade med ytfartyg ut minor i Finska vikens inlopp 1941 (Ruge 1979, s. 14) och använde ubåtar 1944 för att kontrollera de trånga passagerna genom minspärrarna i Finska viken mot sovjetiska utbrytningsförsök (Grooss 2017, ss. 206, 226).

- *Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att upprätta sjökontroll?*

Ja, Finland använde ubåtar för att ta tillbaka kontrollen över Ålands hav från Sovjetunionen i slutet av 1942, och Tyskland använde ubåtar för att kontrollera trånga passager genom minspärrar i Finska viken 1944.

4.1.4. Erövra fientliga basområden och fasta positioner

Under finska vinterkriget 1939–1940 erövrade Sovjetunionens östersjöflotta finska öar i Finska viken, men ubåtar deltog inte i denna operation (Grooss 2017 s. 84). Tyskland erövrade med sin armé sovjetiska hamnar och baser utmed Östersjökusten hela vägen fram till Leningrad 1941–1942, men ubåtar deltog inte heller i dessa operationer (Grooss 2017, s. 135). Ingenstans i materialet beskrivs ubåtar ha använts för att erövra fientliga basområden och fasta positioner.

- *Användes ubåtar för att erövra baser eller fasta militära positioner i syfte att upprätta sjökontroll?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.2. Bestridande av sjökontroll

Finland uppfattade i början av finska vinterkriget 1939–1940 att Sovjetunionen planerade landstigningar mot Åland, Hangö och hela finska sydkusten, och bedrev därför kustförsvaret genom mineringar och anfall mot sovjetiska fartyg nära finska kusten (Kijanen 1986, ss. 66, 83). När Tyskland invaderade Polen 1 september 1939 (Grooss 2017, s. 51) väntade sig inte Polen att kunna besegra *Kriegsmarine*, men avsåg försöka försvara Gdansk mot invasion från havet med sin flotta (s. 56). Även Sovjetunionen hade defensiva planer för sjökrigföringen i Östersjön, där de i händelse av krig med Tyskland avsåg minera inloppet till Finska viken för att skydda Leningrad och därefter göra utfall med ubåtar och flygplan (ss. 26, 254). Sammanfattningsvis syftade Polens marina operationer under andra världskriget till bestridande av sjökontroll, Sovjetunionens marina operationer i Östersjön under kriget med Tyskland under andra världskriget till bestridande av sjökontroll, och Finlands marina operationer till bestridande av sjökontroll under finska vinterkriget 1939–1940.

4.2.1. Undvika avgörande slag

När Tyskland invaderade Polen 1 september 1939 erövrades den polska kusten fort, varpå de polska ubåtarna beordrades att ombasera till Storbritannien för att fortsätta kriget. Två ubåtar lyckades och integrerades in i Storbritanniens ubåtsvapen, medan tre ubåtar flydde till Sverige

där de internerades (Ekman 1999, s. 177; Grooss, ss. 56–59). När Tyskland och Finland 1941 invaderade Sovjetunionen var upp till 20 sovjetiska ubåtar till havs i Östersjön, men återkallades till hemmabaser för att inte sänkas (Ruge 1979, s. 15). Flera av Sovjetunionens 75 ubåtar i Östersjön slogs ändå ut i ett tidigt skede, men i slutet av 1941 hade endast 29 ubåtar sänkts och 46 ubåtar bevarats för senare användning tack vare ombasering till relativt välskyddade baser i Finska viken och luftvärn från andra enheter (Grooss 2017, ss. 142–143).

- *Användes ubåtar på ett sådant sätt att de inte kunde slås ut samtidigt?*

Ja, både Polen och Sovjetunionen lyckades bevara ansevärd delar av sina respektive ubåtsstyrkor för senare användning

4.2.2. Söka avgörande slag

Sovjetunionen sökte inga avgörande slag mot Tyskland eller Finland under andra världskriget (Ruge 1979, s. 45). Ingenstans i materialet återfinns heller belägg för att Finland under finska vinterkriget 1939–1940 försökte göra kraftsamlade anfall mot Sovjetunionens östersjöflotta, och således finns inga belägg för att ubåtar deltog i avgörande slag.

- *Användes ubåtar för kraftsamlade attacker mot fiendliga sjöstridskrafter i syfte att bestrida sjökontroll?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.2.3. Försvaga fiendliga styrkor över tid

Finska ubåtar minerade den av Sovjetunionen kontrollerade estländska kusten för att sänka sovjetiska örlogsfartyg under finska vinterkriget 1939–1940, då ubåtar av Finland ansågs ha bättre möjligheter än ytfartyg att obemärkt korsa Finska viken (Kijanen 1986, s. 80). Tre sovjetiska örlogsfartyg sjönk av minor under kriget, men det är inte känt om minorerna var utlagda av finska ubåtar eller ytfartyg (Grooss 2017, s. 84). Även Sovjetunionen använde från 1941 och framåt ubåtar för att medelst minor och torpeder sänka Tyska och Finska örlogsfartyg (Kijanen 1986, s. 194; Korzh 2004, ss. viii, 119; Ruge 1979, ss. 28, 30; Thorén 1992, s. 17).

- *Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att bestrida sjökontroll?*

Ja, finska ubåtar användes under finska vinterkriget 1939–1940 för minutläggning riktad mot sovjetiska örlogsfartyg, och sovjetiska ubåtar användes från 1941 och framåt för att sänka tyska och finska örlogsfartyg i Östersjön.

4.2.4. Förhindra inneslutning

Tyskland och Sovjetunionen avsåg från 1941 att stänga in Sovjetunionens östersjöflotta i Leningrad (Office of Strategic Services 1948, s. 153) och upprättade därför flera minspärrar i Finska viken. Sovjetunionen trängde dock igenom dessa minspärrar med ubåtar vid flera tillfällen, och med större antal ju längre kriget pågick, för att anfälla fartyg på Östersjön (Ekman 1999, ss. 244, 255; Grooss 2017, ss. 177–179, 230, 246; Korzh 2004, s. viii; Ruge 1979, ss. 26, 34, 49; Thorén 1992, ss. 16, 22–23, 58). Anfällen mot handel och försörjning från sovjetiska ubåtar ledde till att Tyskland upprättade konvojering för fraktfartyg i Östersjön, vilket krävde att örlogsfartyg ur *Kriegsmarine* avdelades till denna uppgift (Grooss, ss. 183–184, 299; Ruge 1979, s. 34; Thorén 1992, s. 35, 55). Ingenstans i materialet återfinns belägg för att Finland 1939–1940 eller Sovjetunionen från 1941 och framåt använde ubåtar för att avleda fientliga enheter bort från Östersjön.

- *Användes ubåtar för att häva eller bryta igenom fientliga sjöblockader?*

Ja, Sovjetunionen bröt igenom finsk-tyska minspärrar i Finska viken vid flera tillfällen för att anfälla fartyg på Östersjön.

- *Användes ubåtar för att binda fientliga enheter i syfte att bestrida sjökontroll?*

Ja, sovjetiska ubåtsanfall mot finsk-tyska fraktfartyg i Östersjön ledde till att örlogsfartyg fick avsättas till konvojering.

- *Användes ubåtar för att avleda fientliga enheter till andra operationsområden i syfte att bestrida sjökontroll i Östersjön?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.2.5. Förstöra fiendens militärekonomiska förmågor

Under finska vinterkriget 1939–1940 anföll sovjetiska ubåtar handelsfartyg (Grooss 2017, s. 83). Även Sovjetunionen använde ubåtar för att sänka fientliga handels- och transportfartyg som försörjde Tyskland med järn från Sverige och Finland med råvaror och militära förnödenheter (Grooss 2017, ss. 177–179, 183, 287; Korzh 2004, s. viii; Ruge 1979, ss. 27–29, 50–53; Thorén 1992, ss. 27–28, 31, 54). Tysk handel över Östersjön var avgörande för tysk industri, så när sovjetiska ubåtar med ökad intensitet och framgång från 1941 och framåt störde den handeln ledde det till stora negativa konsekvenser för ekonomin och industrin i Tyskland (s. 361)

- *Användes ubåtar för att sänka fientliga handels- och logistikfartyg?*

Ja, Finlands ubåtar användes 1939–1940 för att sänka sovjetiska handelsfartyg på Östersjön, och sovjetiska ubåtar sänkte från 1941 och framåt ett stort antal handels- och transportfartyg på väg till eller från Tyskland och Finland.

4.2.6. Anfälla fientlig kust

Under 1943 landsatte sovjetiska ubåtar sabotörer utmed den finska och estländska kusten för att anfälla kustnära militära installationer. Dessa hämtades sedan upp av sovjetiska ubåtar och togs tillbaka till Leningrad (Ruge 1979, ss. 35–36; Thorén 1992, s. 46).

- *Användes ubåtar för att slå mot militära styrkor eller baser utmed kusten?*

Ja, Sovjetunionen använde ubåtar 1943 för att med sabotagegrupper anfälla militära installationer utmed Finska vikens kust.

4.2.7. Försvara egen kust

Finland använde ubåtar under finska vinterkriget 1939–1940 för att patrullera den finska sydkusten i syfte att avvärja sovjetiska landstigningar (Kijanen 1986, ss. 83–84).

- *Användes ubåtar för att neka fiendliga enheter tillträde till egna kuststräckor?*

Ja, Finland använde ubåtar under finska vinterkriget 1939–1940 för att försvara sin sydkust mot sovjetiska landstigningar.

4.2.8. Försvara fasta ställningar och baser

Sovjetunionen använde delar av sina sjöstridskrafter i Östersjön för försvaret av Leningrad mot tyska angrepp. Bland annat användes sjömän som marininfanteri och fartygsartilleri gav understöd till sovjetiska markstridskrafter (Ruge 1979, ss. 33, 38). Däremot återfinns det ingenstans i materialet att ubåtar användes i denna typ av operationer.

- *Användes ubåtar för att försvara egna fasta ställningar och baser?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.2.9. Erövra fiendliga fasta ställningar och baser

I juni 1944 anföll Sovjetunionen finska styrkor på Karelska näset och tog staden Viborg. Sovjetiska Östersjöflottan bistod i dessa anfall med artilleribeskjutning och mindre landstigningar, men inga ubåtar deltog i operationen (Ruge 1979, s. 40). Inga beskrivningar av att ubåtar deltog i erövrande av hamnar eller baser återfinns i materialet.

- *Användes ubåtar för att erövra fiendliga militära fasta ställningar och baser i syfte att bestrida sjökontroll?*

Nej, inga belägg återfinns i materialet.

4.2.10. Kontrollera geografiska flaskhalsar

Sovjetunionens ubåtsoperationer koncentrerades till det trånga Ålands hav 1942 för att skära av de handels- och försörjningsleder som försörjde Tyskland med järnmalm från norra Sverige och Finland med förnödenheter. Där lyckades Sovjetunionen tidvis under året upprätta kontroll med

ubåtar, men jagades bort av finska sjö- och luftstridskrafter under hösten 1942 (Grooss 2017, s. 179; Thorén 1992, ss. 26–27).

- *Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att bestrida sjökontroll?*

Ja, sovjetiska ubåtar användes under 1942 för att tidvis kontrollera Ålands hav, ett sund i Östersjön.

5. Slutsatser

Analysen visar att ubåtarna i Östersjön under andra världskriget användes på många olika sätt för både upprättande och bestridande av sjökontroll, se *Figur 2*. Sovjetunionen avsåg upprätta sjökontroll under finska vinterkriget 1939–1940, och använde då ubåtar för att upprätta en handelsblockad mot Finland. När Tyskland och Finland invaderade Sovjetunionen 1941 avsåg de upprätta sjökontroll i hela Östersjön förutom Finska viken. Deras ubåtar bidrog till upprättande av sjökontroll genom att sänka flera sovjetiska örlogsfartyg med torpeder och minor, både under sjökrigets inledande fas och även senare under kriget. Finska ubåtar bidrog även till upprättande av sjökontroll genom att medelst minering stänga in Sovjetunionens östersjöflotta i Finska viken 1941, och genom att utöva kontroll över Ålands hav 1942. Även tyska ubåtar bidrog till sjökontroll genom att kontrollera minspärrar i Finska viken. Däremot användes inte ubåtar för upprättande av sjökontroll genom att binda fiendliga enheter, locka bort fiendliga enheter från Östersjön, eller erövra baser och fasta militära positioner.

Finland avsåg bestrida sjökontroll under finska vinterkriget 1939–1940 när de invaderades av Sovjetunionen. Även Polen och Sovjetunionen avsåg bestrida sjökontroll när de invaderades av Tyskland 1939 respektive 1941, och bevarade sina ubåtsstyrkor så att de kunde fortsätta kriget även efter Tysklands inledande anfall. För att bestrida sjökontroll använde Finland ubåtar under finska vinterkriget för nednötning av sovjetiska sjöstridskrafter, sänkning av sovjetiska handelsfartyg och skydd mot landstigningar. Vidare använde Sovjetunionen ubåtar för att bestrida sjökontroll från 1941 och framåt genom att bryta sig ur blockaden av Finska viken för att anfälla finsk-tyska sjöstridskrafter, handels- och fraktfartyg, och genom detta även binda tyska sjöstridskrafter till försvar av sina handelsleder. Sovjetunionen använde även ubåtar för att bestrida sjökontroll genom att tidvis kontrollera Ålands hav 1942 och landsätta sabotagegrupper utmed Finska vikens kust 1943. Däremot användes inte ubåtar för bestridande av sjökontroll genom att kraftsamlat attackera fiendliga örlogsfartyg, avleda fiendliga enheter bort från Östersjön, försvara egna fasta ställningar och baser eller erövra fiendliga fasta ställningar och baser.

Självständigt arbete Erik Frisk

Helsingfors, Finland 2025-05-02

Figur 2: Matris för presentation av analysens slutsatser. Rödmarkerade metoder är sådana som genomförs i syfte att upprätta sjökontroll, medan blåmarkerade genomförs i syfte att bestrida sjökontroll.

Teoretiska metoder	Delmetoder	Analysfrågor	Svar
Metoden förinta fientliga styrkor	Söka avgörande slag	Användes ubåtar för inledande kraftsamlade attacker mot fientliga sjöstridskrafter i syfte att upprätta sjökontroll?	Ja
	Utöva nednötning	Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att upprätta sjökontroll?	Ja
Metoden innesluta fientliga styrkor	Upprätta blockad	Användes ubåtar för att upprätta blockad mot hamnar eller baser i syfte att upprätta sjökontroll?	Ja
	Binda fientliga enheter	Användes ubåtar för att binda fientliga enheter i syfte att upprätta sjökontroll?	Nej
	Genomföra strategisk avledning	Användes ubåtar för att avleda fientliga enheter till andra operationsområden i syfte att upprätta sjökontroll i Östersjön?	Nej
Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar	-	Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att upprätta sjökontroll?	Ja
Metoden erövra fientliga basområden och fasta positioner	-	Användes ubåtar för att erövra baser eller fasta militära positioner i syfte att upprätta sjökontroll?	Nej
Metoden undvika avgörande slag	-	Användes ubåtar på ett sådant sätt att de inte kunde slås ut samtidigt?	Ja
Metoden söka avgörande slag	-	Användes ubåtar för kraftsamlade attacker mot fientliga sjöstridskrafter i syfte att bestrida sjökontroll?	Nej
Metoden försvaga fientliga styrkor över tid	-	Användes ubåtar för att sänka örlogsfartyg över tid i syfte att bestrida sjökontroll?	Ja
Metoden förhindra inneslutning	Häva eller bryta sig igenom en fientlig blockad	Användes ubåtar för att häva eller bryta igenom fientliga sjöblockader?	Ja
	Binda fientliga enheter	Användes ubåtar för att binda fientliga enheter i syfte att bestrida sjökontroll?	Ja
	Genomföra strategisk avledning	Användes ubåtar för att avleda fientliga enheter till andra operationsområden i syfte att bestrida sjökontroll i Östersjön?	Nej

Metoden förstöra fiendens militärekonomiska förmågor	-	Användes ubåtar för att sänka fiendliga handels- och logistikfartyg?	Ja
Metoden anfälla fiendlig kust	-	Användes ubåtar för att slå mot militära styrkor eller baser utmed kusten?	Ja
Metoden försvara egen kust	-	Användes ubåtar för att neka fiendliga enheter tillträde till egna kuststräckor?	Ja
Metoden försvara fasta ställningar och baser	-	Användes ubåtar för att försvara egna fasta ställningar och baser?	Nej
Metoden erövra fiendliga fasta ställningar och baser	-	Användes ubåtar för att erövra fiendliga militära fasta ställningar och baser i syfte att bestrida sjökontroll?	Nej
Metoden kontrollera geografiska flaskhalsar	-	Användes ubåtar för att utöva kontroll över geografiska flaskhalsar i syfte att bestrida sjökontroll?	Ja

5.1. Resultatdiskussion

5.1.1. Studiens forskningsfråga

Hur förklaras ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll?

Ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön förklaras genom flera av Vegos metoder för upprättande och bestridande av sjökontroll. Analysen visar att ubåtarna hade flera roller som förklaras genom följande av Vegos metoder för **upprättande av sjökontroll**: *förinta fiendliga styrkor* både genom delmetoderna *söka avgörande slag* och *utöva nednötning*, *innesluta fiendliga styrkor* genom delmetoden *upprätta blockad*, och slutligen *kontrollera geografiska flaskhalsar*. Ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön kan dock inte förklaras genom följande av Vegos metoder för upprättande av sjökontroll: *innesluta fiendliga styrkor* genom delmetoderna *binda fiendliga enheter* och *genomföra strategisk avledning*, samt *erövra fiendliga basområden och fasta positioner*. Vidare kan ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön också förklaras genom följande av Vegos metoder för **bestridande av sjökontroll**: *undvika avgörande slag*, *försvaga fiendliga styrkor*

över tid, förhindra inneslutning genom delmetoderna häva eller bryta sig igenom en fientlig blockad och binda fiendliga enheter, förstöra fiendens militäreconomiska förmågor, anfälla fientlig kust och slutligen kontrollera geografiska flaskhalsar. Ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön kan dock inte förklaras genom följande av Vegos metoder för bestridande av sjökontroll: *söka avgörande slag, förhindra inneslutning genom delmetoden genomföra strategisk avledning, försvara fasta ställningar och baser, och slutligen erövra fiendliga fasta ställningar och baser.* Ubåtarnas roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön förklaras alltså som syftande till både upprättande och bestridande av sjökontroll.

5.1.2. Studiens syfte och forskningsproblem

Genom det ovan angivna svaret på forskningsfrågan har denna studie fyllt sitt syfte i att bidra till att förklara ubåtars roller i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön relaterat till upprättande och bestridande av sjökontroll, och därigenom bidragit till att förklara konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga hav i stort. Angående studiens forskningsproblem, huruvida konventionella ubåtars roller i sjökrigföring skiljer sig åt mellan trånga och öppna hav, kan det konstateras att ubåtarna i Östersjön under andra världskriget hade roller för upprättande och bestridande av sjökontroll som delvis inte har identifierats av tidigare forskning.

Spellers (2019) beskrivning av hur ubåtar användes under de båda världskrigen för bestridande av sjökontroll genom att upprätta blockader har stärkts av denna studie, likaså Vegos (2003) beskrivningar av att konventionella ubåtar historiskt sett har använts för upprättande av sjökontroll i trånga hav och att konventionella ubåtar genom att kontrollera sund i trånga hav kan bidra till upprättande av sjökontroll. Denna studie har dock visat att konventionella ubåtar i Östersjön under andra världskriget hade långt fler roller för upprättande och bestridande av sjökontroll än de två beskrivna av Speller (2019) och Vego (2003). Vidare har studien kunnat nyansera Tills (2013), Vegos (2003; 2015) och Freres (1994) beskrivningar av konventionella ubåtar som plattformar särskilt lämpade för bestridande av sjökontroll, då det undersökta fallet har visat att ubåtarna åtminstone i det trånga havet Östersjön under andra världskriget hade roller syftandes till både upprättande och bestridande av sjökontroll.

Vegos (2003), Sturmas (2015) och Gardeners (1994) beskrivning av att konventionella ubåtar historiskt sett ibland har varit för stora för att användas effektivt i trånga hav har inte kunnat motbevisas helt dels på grund av påståendets vaghet, dels för att denna studie inte har undersökt specifikt effektiviteten hos Östersjöns ubåtar under andra världskriget. Spellers (2019), Bergströms & Friedner Parrats (2022), Børresens (1994) och Snouck-Hurgronjes (1977) beskrivning av att moderna konventionella ubåtar är särskilt lämpade för ubåtskrigföring i trånga hav har inte heller helt kunnat bemötas, dels då denna studie har undersökt rollerna som historiska, och inte moderna, konventionella ubåtar har haft i ett trångt hav, dels då denna studie inte har undersökt ubåtarnas effektivitet. Studiens resultat visar ändå att det finns historiska skäl att anta att konventionella ubåtar i trånga hav både kan ha roller som syftar till bestridande och upprättande av sjökontroll, vilket relaterar till Lims (2011) beskrivning av att Kina utvecklar konventionella ubåtar för bestridande av sjökontroll i trånga hav och kustnära vatten.

5.1.3. Extern relevans och relevans för yrkesutövning

Studiens resultat är relevant för alla stater som har eller avser anskaffa konventionella ubåtar för sjökrigföring i trånga hav då den bidrar med ett historiskt exempel på vilka roller konventionella ubåtar kan ha för upprättande och bestridande av sjökontroll i trånga hav. Särskilt för stater kring Östersjökusten är resultaten intressanta, då det är ubåtskrigföringen i Östersjön under andra världskriget som har undersökts. Av samma orsaker som ovan är studiens resultat relevanta för officerare i allmänhet, och marinofficerare i synnerhet. Med förståelse för hur krigföring gick till vid ett tidigare krig i ett relevant operationsområde ökar förståelsen för hur nästa krig kan utspela sig. Detta är trots allt grunden till krigsvetenskapen som ämne.

5.2. Metoddiskussion

Studiens valda metod har fungerat väl för att besvara forskningsfrågan, men har även medfört negativa konsekvenser. Analysenheterna har utgjorts av användning av ubåtar tillsammans med i vilket syfte de användes. Nästan ingen hänsyn har tagits till den eventuella effektiviteten i olika användningar, såsom huruvida blockader faktiskt lyckades innesluta fientliga sjöstridskrafter eller i vilken utsträckning ubåtar var effektiva för att sänka fientliga

örlogsfartyg. Detta har resulterat i vissa till synes motsägelsefulla slutsatser, såsom att Sovjetunionen anses ha lyckats undvika avgörande slag mot sina ubåtsstyrkor samtidigt som Tyskland och Finland anses ha lyckats använda sina ubåtar för just avgörande slag. Det förklaras dock av att andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön utkämpades av ubåtar tillsammans med andra sjö-, mark- och luftstridskrafter. Vilka roller ubåtar har haft för upprättande och bestridande av sjökontroll i Östersjön under andra världskriget behöver därför inte innebära att respektive sidas stridande enheter till fullo har lyckats med sagda upprättande och bestridande av sjökontroll. Som konsekvens av denna brist har inte studien kunnat relatera till de delar av tidigare forskning som berörde konventionella ubåtars effektivitet i trånga hav.

Metodvalet har också medfört att studien inte har kunnat anta en generaliserande ambition för all sjökrigföring i trånga hav, då en sådan studie hade krävt en flerfallstudie med flera trånga hav eller en jämförande fallstudie där konventionella ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll i trånga hav jämförs med konventionella ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll i öppna hav. Sådana studier hade också kunnat anta en teoriutvecklande ansats för att fastställa konventionella ubåtars roller i upprättande och bestridande av sjökontroll, antingen i stort eller för en viss typ av hav. Studiens fall är också ett historiskt sådant, vilket kan minska generaliserbarheten till moderna konventionella ubåtar. En studie som undersöker modernare fall hade därför också kunnat generalisera till moderna konventionella ubåtar i större utsträckning.

Studiens avgränsningar och val av teorier har också påverkat studien. Genom att specifikt undersöka andra världskrigets ubåtskrigföring i Östersjön, och endast behandla övriga krigshändelser kontextuellt, har studiens förklaringskraft för utfallet i andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön minskat kraftigt. Valet att avgränsa studien till aktörerna Tyskland, Polen, Finland och Sovjetunionen, samt studiens geografiska avgränsning, har medfört att andra aktörer och det globala sjökrigets påverkan på sjökriget i Östersjön inte har undersökts. Likväl medförde valet av teorier att vissa händelser som relaterar till sjökriget i Östersjön inte har behandlats, såsom de passagerare som omkom i Östersjön 1945 på flykt från östra Tyskland när deras färjor sänktes av sovjetiska ubåtar och flygplan. Sänkning av passagerarfärjor relaterade inte på ett tydligt sätt till någon av Vegos metoder för upprättande och bestridande

av sjökontroll, och behandlades därför inte. Sammanfattningsvis har valda avgränsningar och teorier påverkat vad studien har behandlat, men inte påverkat resultatet i någon större utsträckning.

Valet av material har stärkt studien då det trots författarnas olika bakgrunder och varierade samtidighet i stor utsträckning har beskrivit samma skeenden på samma sätt, vilket tyder på korrekt faktainnehåll. Inga negativa konsekvenser av valet av material har märkts av, och således hade inget ytterligare material behövts för att genomföra studien bättre.

5.3. Vidare forskning

Som diskuterat ovan kunde denna studie inte relateras till tidigare forskning om både historiska och moderna konventionella ubåtars effektivitet i sjökrigföring i trånga hav, vilket därför bör undersökas i senare studier. Andra världskrigets sjökrigföring i Östersjön i stort kan också undersökas utifrån upprättande och bestridande av sjökontroll för att förklara hur olika typer av militära enheter, både olika sjöstridskrafter och sjöstridskrafter tillsammans med mark- och flygstridskrafter, samverkar för att upprätta och bestrida sjökontroll i ett trångt hav. För att vidare undersöka om konventionella ubåtars roller skiljer sig åt mellan trånga och öppna hav kan ett flertal studier genomföras: flerfallstudie med flera trånga hav som fall, jämförande fallstudier mellan trånga och öppna hav, och förståelse studier som undersöker hur befälhavare såg på och resonerade kring konventionella ubåtars roller i sjökrigföring i trånga och öppna hav. Dessa typer av studier kan också anta en teoriutvecklande ansats för att generalisera till konventionella ubåtars roller i sjökrigföring generellt eller i olika typer av hav.

6. Källförteckning

Artiklar

Bergström, A. & Friedner Parrat, C. (2022) *Two perspectives on littoral warfare*. Defence studies. [Online] 22 (3), 433–447.

Børresen, J. (1994) *The seapower of the coastal state*. Journal of strategic studies. [Online] 17 (1), 148–175.

Carney, R. B. (1955). *Principles Of Sea Power*. U.S. Naval Institute, Proceedings Vol. 81/9/631. <https://www.usni.org/magazines/proceedings/1955/september/principles-sea-power>

Frere, T. (1993) *Submarine warfare*. The RUSI journal. [Online] 138 (2), 46–52.

Gardner, J. (1994) ‘*The battle of the Atlantic, 1941 -the first turning point?*’, Journal of Strategic Studies, 17(1), pp. 109–123. doi: 10.1080/01402399408437542.

Kronisch, J.-V. (2003) *Conventional Submarine Operations in the 21st Century*, NATO's Nations and Partners for Peace, no. 3, pp. 138-140,142.

Lim, Y.-H. (2011) *The Driving Forces behind China's Naval Modernization*. Comparative strategy. [Online] 30 (2), 105–120.

Snouck-Hurgronje, J. (1977) *On the Diesel Submarine*, The RUSI Journal, 122:3, 49-51

Sturma, M. (2015) *US Fleet Submarines in the Atlantic during the Second World War: A Case Study of Relative Failure*. War in history. [Online] 22 (4), 529–552.

Vego, M. (2015) *On Littoral Warfare*. Naval War College review. 68 (2), 30–68.

Böcker

Areschoug, R., Hofsten, G. v. & Svenskt Militärhistoriskt bibliotek. (2008). *Dödlig resa: [svenska handelsflottans förluster 1939-1945]*. Stockholm: Svenskt Militärhistoriskt bibliotek.

Bremer, J. (1989) *Soviet submarines: design, development and tactics*. Coulsdon: Jane's Information Group.

Corbett, J. S. (1911) *Some principles of maritime strategy*. London: Longmans, Green & Co.

- Ekman, P. (1999) *Havsvargar: ubåtar och ubåtskrig i Östersjön*. [Ny uppl.]. Esbo: Schildt.
- Ekman, P. (1981). *Sjöfront: Sjökrigshändelser i norra Östersjöområdet 1941-1944*. [Hfors]: Schildt.
- Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Sundell, A., Towns, A. E., Wängnerud, L, (2024) *Metodpraktikan: konsten att studera människor, organisationer och samhällen*. Sjätte upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Grooss, P. (2017). *The naval war in the Baltic 1939-1945*. Barnsley: Seaforth Publishing, a division of Pen & Sword Books Ltd
- Hugemark, B. (1992) *Vindkantring: 1942 - politisk kursändring*. Stockholm: Probus.
- Johannessen, A., Tufte, P. A., Christoffersen, L. (2020) *Introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Upplaga 2. Stockholm: Liber.
- Kijanen, K. (1986) *Finlands ubåtar i fred och krig*. Stockholm: Marinlitteraturföreningen.
- Korzh, V. E. (2004). *Red star under the Baltic: A Soviet submariner's personal account 1941-1945*. Barnsley, South Yorkshire: Pen & Sword Maritime.
- Linder, J. & Lundberg, L. (2002) *Ofredens hav: Östersjön 1939-1992*. Stockholm: Infomanager.
- Ruge, F. (1979) *The Soviets as naval opponents 1941-1945*. Cambridge: Stephens.
- Speller, Ian (2019). *Understanding naval warfare*. Second edition. London: Routledge/Taylor & Francis Group
- Thorén, R. (1992) *Ryska ubåtskriget i Östersjön 1941-1945: den svenske marinattachén i Helsingfors 1942-1945 Ragnar Thorén rapporterar*. Stockholm: Militärhögskolan.
- Till, G. (2013) *Seapower: a guide for the twenty-first century*. 3rd ed. [Online]. London; Routledge.
- Vego, M. (2018) *Maritime Strategy and Sea Denial: Theory and Practice*. 1st edition. Vol. 1. [Online]. United Kingdom: Routledge.
- Vego, M. N. (2016) *Maritime strategy and sea control: theory and practice*. 1st ed. [Online]. London; Routledge.

Vego, M. N. (2003) *Naval strategy and operations in narrow seas*. 2nd rev. ed. [Online]. London: Frank Cass.

Wetterholm, C.-G. (2002) *Dödens hav: Östersjön 1945*. Stockholm: Prisma.

Historiska dokument

Office of Strategic Services (1948a) *Fuehrer directives and other top-level directives of the German Armed Forces, 1939-1941*. Ike Skelton Combined Arms Research Library Digital Library. <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/2356/rec/3>

Office of Strategic Services (1948b) *Fuehrer directives and other top-level directives of the German Armed Forces, 1942-1945*. Ike Skelton Combined Arms Research Library Digital Library. <https://cgsc.contentdm.oclc.org/digital/collection/p4013coll8/id/2357/rec/4>

Övrigt

Försvarsmakten (2021). *Reglemente Taktik för marina operationer – Del 1*. Stockholm

Figurer

Nationalencyklopedin (u. å.). *Östersjön*.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/%C3%B6stersj%C3%B6n> [2025-04-25]